

EKSPEDICIJŲ PATIRTIS

ISSN 1392–2831 Tautosakos darbai XXXVI 2008

VEISIEJŲ KRAŠTO PARUGES BEBRAIDANT... Iš tautosakos rinkėjų dienoraščių

2008 m. birželį ir liepą Lazdijų rajone vyko dvi tautosakos ir jos gyvavimo konteksto užrašymo ekspedicijos. Taip buvo įgyvendinamas Lietuvos Respublikos kultūros ministerijos remiamas mokslinių tyrimų projektas „Dzūkijos folklorinės kultūros kaitos tyrimai“ bei Lietuvos valstybinio mokslo ir studijų fondo remiamas projektas „Regioniniai folkloro ir tarmių tyrimai: Dzūkija“. Ekspedicijų dalyviai buvo apsistoję Veisiejų miestelyje ir, apsirūpinę šiuolaikiniais garso ir vaizdo įrašymo aparatais, važinėdami autobusiuku, automobiliais ir dviračiais, vaikščiodami pėsčiomis, aplankė Veisiejų seniūnijos kaimus, taip pat rinko tautosaką Lazdijuose, Seirijuose, Leipalingyje ir Kapčiamiestyje.

Ekspedicijos dalyvių palydėtuvės LLTI kieme.

Pirmojoje eilėje iš kairės į dešinę pritūpusios: Edmunda Rusteikienė, Aušra Žičkienė, Rima Visackienė, Gražina Kadzytė, Vita Ivanauskaitė, Bronė Stundžienė, Vaiva Aglinskaitė, Andžela Jakubynienė; stovi: Leonardas Sauka, Austė Nakienė, Rūta Žarskienė, Jurgita Ūsaitytė, Lina Būgienė, Daiva Vaitkevičienė, Irena Žilienė, Eligija Garšvienė

Elenos Bradūnaitės nuotrauka

Pateikiame pluoštą ekspedicijos dalyvių išpūdžių, minčių ir vertinimų apie tautosakos rinkimą, savo sutiktus žmones, bendras socialines ir kultūrinės tendencijas, pastebėtas šiame krašte. Natūralu, kad kai kurios mintys gali gerokai skirtis, o vertinimai – net ir vieni kitiems prieštarauti, lygiai kaip nevienodos yra mūsų patirtys ir išgyvenimai, o ir patys žmonės – tiek kalbinami, tiek kalbinantys – juk tokie skirtingi...

Dainuojančios dzūkės

Niekam nekyla abejonių, kad Dzūkija – dainų kraštas. Dar taip neseniai kiekvienas kaimas ar miestelis ir buvo gyvas dainomis, net turėjo savo vietinius daugiau ar mažiau garsius giesmininkus. Tačiau šiandien nereikia didelių tyrimų, kad matytum šiame krašte vykstančias permainas. Jas rodo ne vien dabar dainuojamos kitokios nei anksčiau dzūkų dainos, bet ir visai kitu pagrindu atsiveriančios šiuolaikinės dainuojančiųjų patirtys. Taigi dabartinis dainuojančiojo pasaulis, dvi savaites folkloristų būrelio stebėtas iš arti Veisiejų, Leipalingio, Šlavantų, Kapčiamiesčio, Seirijų apylinkėse, ir leido įžiūrėti kai kurias dabartinio dzūkų dainavimo tradicijos tęstinumo ir kaitos apraiškas. Kadangi mums dainavo, tiksliau – dainuoti sutiko, iš esmės vien moterys, studijuojant surinktą medžiagą ryškiau nei atskirų dainininkų paveikslai iškyla apibendrinti šiandien dainuojančių dzūkių tipažai. Apie ryškiausius iš jų šiame rašinyje bus kalbama atsižvelgus vos į kelis aspektus: dainuojančiojo individualybę, amžių, vidinį poreikį dainuoti ir dainų repertuaro pobūdį.

Moku cik senoviškas giesmes

Pirmiausia minėtinas gyvasis senųjų dainų židinys, tebekurstomas šiandieninių šių dainų tęsėjų. Paprastai jomis laikomos į etnografinio dainavimo grupes besitelkiančios vyresnio amžiaus moterys, kurios sąmoningai arba nė pačios to nesuvokdamos gaivina bei puoselėja nuo senų laikų čia gyvuojantį vietinį dainų repertuarą. Kaip liaudies dainininkes, jas pažiūsta vietiniai žmonės, jos dažnai gieda per šermenis ir kartais būna žinomos visoje apylinkėje.

Kaip teko patirti, nuo pat mažų dienų jau reiškėsi būsimų giesmininkų talentas, jų būta „labai cekavų dainom“, tad dabar vadovės (jei tik atsiranda tokia entuziastė) dainuojančios moterys „surenkamos“ net iš kelių kaimų, kad visos sykiu prisimintų, o prireikus vos ne iš naujo mokytųsi dainų ar sueitų šiaip paderinti balsų prieš pasirodymą scenoje (pavyzdžiui, Veisiejų, Seirijų ir Ricielių moterų folkloro ansambliai).

Tam pačiam tipažui, tik šiek tiek pasyvesniam, priklausytų ir ansambliuose dabar nebedainuojančios (ir niekada nedainavusios), bet savaime daugiau ar mažiau gerai išlaikiusios senąją šio krašto dainavimo tradiciją dzūkės. Nors tokių moterų vis rečiau pasiseka sutikti, tačiau jų dar esama, o kai kurios iš jų tiesiog stebina puikia atmintimi ir geru balsu iki šiol. Štai per devyniasdešimt metų perkopusi leipalin-

Ricelių moterų folkloro ansamblis „Nendrelė“
Austės Nakienės nuotrauka

giškė Ona Tamulionienė galėtų būti kaip tik toks retokas pavyzdys. Kaip ji pati sakė, iš jos dainas rašė tiek ir tiek kartų, nors išsamų dainininkės repertuarą užfiksavo tik vienas asmuo – prieš kelis dešimtmečius kita leipalingiškė, mokytoja lituanistė Ona Bleizgienė, visą gyvenimą su atsidavimu rinkusi savo apylinkių tautosaką. Klausant šią vasarą minėtos dainininkės pripažįstamų tik „senovės“ dainų darosi aišku, kad dar esama žmonių, kurie kaip tie grynuoliai akmenėliai žiburiuoja saulėtą dieną senkančioje upės tėkmėje. Pažintis su jais yra ne vien „kolekcjininko“ laimikis, traukiantis kiekvieno dainos puoselėtojo akį, bet kartu – ir gyvų gyviausias senojo dūkų dainavimo kaip kultūrinės savasties paliudijimas. Su viena išlyga – jei neturėsime galvoje, kokios dainavimo sąlygos, pagaliau koks pats poreikis dainuoti buvo anksčiau ir koks yra dabar. Tiesiog turi žinoti, jog kadaise dūkei dainuoti buvo vienodai svarbu, jos žodžiais tariant, „tėp kap kas rytas poteraut“. O šiandien dažniau ta pati dūkė padainavusi tik atsidūsta: „Šimtas metų kap giedota, ir kap aš ca atsimenu?!“ Vis retėjant progų dainuoti, tas atsiminimas iš tikrųjų verčia stebėtis, juo labiau žinant, kaip nedažnai pasitaiko gerai dainų tekstus atsimenančių dainuotojų. Šių eilučių autorei netgi atrodo, kad tik retais, gal net labai retais atvejais, tik sutikus Dievo apdovanotą prigimtinį talentu dainuoti asmenybę (kaip kartojo išgiedojusi daug savo jaunystės bei motinos dainų ir senolė O. Tamulionienė), dainuojamos dainos pačios „viena kitų atveda“. Ona apskritai yra tipiškas senosios dainavimo tradicijos vaikas – „išsimokino“ ji savo dainas iš tėvų, ypač motinos, „labai geros dainininkės“, nes kur ji tikėjusi,

ar verpusi, ar audusi – dainavo ir dainavo, jos nuolatinė priedermė buvusi ir „giedoc pas nebaščikus“. Vėliau jau paaugusi jos duktė daug ką perėmė ne tik iš namų, bet ir „nuog jaunimo“. Tad gyveno Ona anuomet kaip visi kaimo jauni ir nejauni žmonės: daug bei sunkiai dirbo, o nesibaigiančių darbų kasdienybę skaidrino maldomis ir dainomis. Daina ją taip ir lydės visą gyvenimą. Kolūkiniais laikais iš alinančios darbų dienos atmintyje dabar iškyla tik trumpas pietų pertraukos atokvėpis:

Tat cik graiciau pavalgau, pavalgau ir nuog jų [kitų moterų, sodinančių bulves, – B. S.] pastraukiu toliau ir lamoc – an azos, kur jau užmiegtu. Jos juokiasi: jau, sako, Tamulionienė miegi jau, puca jau. Užtai, kad aš labai anksci užsikėlus: ir šeimynai valgyc pagaminus, ir visiem pietus indėjus, – ba jau ajo ir vaikai, paaugliai toki, in darbų, ir vyras. Ir dzvi karves pamelžus, pienuų sutvarkius. Nu, tai aš jau išvargus labai. Tai pamiegojau kokių penkiolika minutių ar dzvidešimt, kol jos ty pašnekuciavo. Ir jau dar jei užsikėliau, jei dar neinam, da biskį pasėdzim, tai daina. Tai kad užtrauksim visos! Ir pamirštam tuos savo ir vargus, ir bėdas.

Nesibodi ir šiandien Ona pasakoti apie savo didįjį pomėgį: „Labai labai mylėjau dainas ir labai atmintį gerų turėjau, nu, ty šitėp buvo, o aš mokslo tai labai mažo.“ Ir šiandien dar mielai ji išgieda savo giesmes „su Džievo pagelbu“. Tik jos repertuaras dėl įvairių priežasčių atrodo sustingęs, nebesikeičiantis ir nebeatiriantis jokių įtakų, tad atsiveria klausytojui šiandien nelyginant kokio istorinio archeologinio sluoksnio atodanga. Dainininkė ir pati nuolat kalba apie tokį savo repertuaro „ribotumą“:

Dainininkė Ona Tamulionienė iš Leipalingio
Bronės Stundžienės nuotrauka

Aš cik moku kų senovės, prieš kokį šešiasdešimt septyniasdešimt, netoli prieš šimtų metų. Tė aš tokias moku. O jau šitos man, kur jau daž dainuoja, tai aš jų ne, nemoku, jau, nu, reiškia, neįsisavinu, negaliu jų jau acimyc.

Vis dėlto reikia pripažinti, kad dabar dainavimas šiai moteriai, kaip ir daugeliui kitų jos bendraamžių, yra tik vienas iš buvusių pomėgių, ir dainuoja ji tik prireikus. Dabar ji gyvena vienakryptį ir laimingiausią savo gyvenimo tarpsnį, gaubiamą liaudiško pamaldumo dvasios. Net dainininkės pasakojamos gyvenimo istorijos pagrindinis leitmotyvas galėtų būti toks: „Dzievulį mylėjau visas čėsas nuog mažų dzienu.“ Todėl jai likimo skirtos dovanos dainuoti moteris nė kiek nesureikšmina, nes dabar jai atrodo kur kas svarbesnė kiek kita jos priedermė ir duotas dar didesnis „talentas – visas pasaulis mylėc“. Nors vis tiek norėtų, kad jos dainuotos dainos nepražūtų, kad kas nors jas perimtų. „Akvacinu šitep: kų aš žinau, tai aš noru, kad ir kici žinotų.“ Vien todėl O. Tamulionienė visiems prašantiems mielai dainuoja, kiek sunerimusi, kad jos pačios vaikaičių kol kas „cie lobiai“ nedomina:

Nu, daž, žinokit, kitoki vaikai, daž ciej vaikai – ciktai televizija, kompiuteriai, visoki kvababai, o jie ir nesigilina visai in šitokius [dalykus – B. S.].

Kad šios ir kitų į ją panašių moterų gyventa tvirtai suaugus su dainų pasauliu, rodo net dabartinis jų kalbėjimo būdas, tarsi jos tebemaštytų dainų vaizdais, tarsi viską pasakyti ir galima tik dainų žodžiais. Pavyzdžiui, senosios dainavimo tradicijos atstovėms vis dar atrodo, kad jei žmogus gražus, tai būtinai „baltas raudonas“, o jei ką ištiko nelaimingos vedybos, tai jas bus „iškukavusi gegutė“...

Šiciej romansai jau man ciek pacinka...

Antrasis, ir kažin ar tik ne būdingesnis, dainuojančiųjų tipažas, jų apibendrintas vaizdas klostosi iš kiek kitą repertuarą pamėgusių, irgi ne mažiau nuoširdžių dainos mylėtojų. Jos dainuoja dabar nebe vien iš atminties, jų dainos kruopščiai susirašytos į sąsiuvinį, kuris guli čia pat po ranka ir kasdien, jei tik yra ūpo dainuoti, lengvai pasiekiamas. O tas sąsiuvinis neplonas: į jį suplaukia visos dainuojančiosios „širdį užgavusios“ dainos. Kiekviena iš jų turi mielą šeimininkei savo istoriją, kuri ir be prašymų pristatoma: šita iš mamos, ana partizanų, o va tą „buvęs bernas vis užtraukdavo“, dar kita per kelis kartus „po punktelį“ iš per televiziją rodomų pageidavimų koncertų visai neseniai „išsirašyta“ – pusbalsiu lyg sau aiškina moteris, sklaidydama savo užrašus. Visos dainos jai vienodai brangios ir gražios, nes „paimtos iš gyvenimo“. Iš gyvenimo, tikrai nelepinusio dažnos dainuojančios aštuoniasdešimtmetės, kurios net jaunystė buvo sumaitota karo ir ne mažiau brutalių pokario tikrovės. „Buvo tokis gyvenimas – rodos, imtai apsikastai žamėn.“

„Nu, ar negraži?“ – vis klaus padainavusi iš sąsiuvinio vieną ar kitą romansinio tipo kūrinį Angelė Miliauskienė iš Leipalingio ir, nelaukdama atsakymo, paskubomis ir susijaudinusi vėl vers lapus, ieškodama jau kitos, irgi tokios pat gražios. Daina

jai – vos ne vienintelė gyvenimo naštos palengvintoja ir guodėja. Ne tik jai pačiai, daug iškentėjusiai – per karą ir iš karto po jo praradusiai tėvus, kitus artimuosius ir namus, – atrodo, kad pamėgtosios dainos savo tikroviškais siužetais esančios labai artimos; net ir aplinkiniai, nugirdę ją dainuojant, kuždėsis, jog Angelė anava „perrinkinėdama sklepan bulbas vėl prisidainuoja sau“. Ypač dažnai atgarsį moterų širdyje ras šviesūs, bet nelaimingai susiklostę meilės reikalai, taip tikroviškai išsakomi dainomis: *jis mane myli, o aš jo – ne*, ir atvirksčiai. „Kiba tep nebuvo? Iš gyvenimo tos dainos“, – įsijautusi svarstys garsiai.

Toks savęs ieškojimas dainose dainuojančios dzūkės patirčiai apskritai nėra svetimas. Apie tai kalba ir gerokai anksčiau taip pat dažniausiai pačių moterų išdainuota sunki marčios dalia, išsiliejusi daugybe vis panašiai dramatiškai plėtojamų siužetinių linijų. Galima net tarti, jog poetiškoje dzūko prigimtyje tebeglūdi per kartų kartas atėjęs priesakas sielvartą bei skausmą būtinai dainon sudėti... Ar ne iš ten impulsus bus gavusi kituose Lietuvos kampeliuose nepralenkta savo intesyvumu partizanams skirta liaudies kūryba, kurios dramatiški siužetai čia ne iškalbami, ne išsakomi, o tik su dainoms įmanomu gauduliu išpasakojami. Kaip ir bet kurį kitą tragišką įvykį dzūkai netrunka širdimi išdainuoti. Dainų sąsiuvinuose visos skirtingiausios dramatos pasakojančios dainos eina pramaišiu, kaip lygiavertės, kaip vienodai svarbus kiekvieno įvykio, to „tikrojo gyvenimo“ išdainavimas. Šioje sąlygiškai išskirtoje dainuojančiųjų grupėje jos narių gebėjimą dainuoti gali gerokai stelbti noras būti kartu su daina. Tiesiog čia kur kas aktualiau yra – ką, o ne kaip išdainuoti. Dainuojančioji paprastai skuba dainuoti ir ne per daug paiso muzikinės pusės, tarsi baimintusi, jog nespės visko dainomis pasakyti. O kur dar noras patraukti, nors kiek nustebinti klausytoją: „Jau man atrodo, kad šitos tau niekas nepadainavo.“ Apie tokį tikrai kasdienį, kiek prižemintą, tarsi ne per sprindį nuo gyvenimo buities neatšokusį dzūkių giedojimą, perpildytą emocijų, nėra drąsu kalbėti kaip turintį išliekamosios vertės. Tačiau ar ne kaip tik čia ir derėtų matyti ne tiek dzūkiškos tradicijos proveržį, kiek apskritai mūsų laiką ir jame vis pulsuojančią, tikrai ne mirusią dainą, bet gyvai besitęsiančią, savaip aktualizuotą, gal tam tikrais atžvilgiais suseklėjusią, bet tebeturinčią gyvasties stuburą – natūralią savo tėkmę, kuri dar tokia stipri ir neišsekusi. Tuo patikėtų kiekvienas, kai jau išeinant ant slenksčio vietoj atsiveikinimo jį pasivytų vis dar

Natalija Matulevičienė iš Kalvelių kaimo
Vitos Ivanauskaitės nuotrauka

nepaleidžiančios iš rankų dainų sąsiuvinio šeimininkės prašymas: „Palauk, va, dar šitų galiu padainuoc...“

Toks prisirišimas prie savųjų „gyvenimo dainų“ jas dainuojančioms yra aiškus ir motyvuotas. Paklausus, kodėl yra gražus romanso kalbėjimas, atsakymo, pasirodo, būta jau seniai apgalvoto. Juk svarbiausia, kad juose

buvo įvertyta toji skastybė, toji viskas, ir toji meilė tokia nekalta, tokia jautri, – kur, būdavo, susižavi cik žvilgsniais, cik mimika ir gestais, kap sakoma. O daĩ žinom cik „myliu, meilė, meilė“, ta meilė tep nuvalkiota, tep ji suteršta, kad baisu. Baisu pagalvoc.

Ėmiau ir pradėjau rašyc

Trečiajam dzūkių giesmininkių tipui priklausytų dar ant aukštesnės saviraiškos pakopos stovinčios, tarsi dar toliau pažengusios dainuojamosios tradicijos ir kartu jau rašto kultūros atstovės. Šios moterys dabar ne vien dainuoja, bet ir pačios kuria. Jos irgi turi sąsiuvinį, tik jis kitoks – savos kūrybos prirašytas. Šiaip jau kūrėjų pradų turi dažna žymesnė dainininkė, tik dabar jos labiau linksta ne tiek dainuoti, kiek atsiduoti savajai kūrybai. Ne tik folkloristams turėtų būti įdomi tokia dvejopa dabartinio (raštingo) žmogaus meninė prigimtis: dainuoti ir kurti. Sutikome moterų, jau net skelbusių savo kūrybą spaudoje. Moterys rašo ir eiles, ir prozos tekstus, ypač dažnai – prisiminimus. Bene pati savičiausia būtų dabar plačiai išplitusi dzūkų krašte kuriama šermenų „giedamoji“ poezija, atliekama per laidotuves bei mirties metinių paminėjimus. Turima omenyje klestinti mada giedoti pačių giedotojų kuriamus giesmių tekstus su dažnai iš romansų pasiskolintomis melodijomis. Tokios giesmės kūrybingai pritaikomos konkrečioms mirties atvejams ir labai populiarios vietinėse bendruomenėse. Pačių giedotojų žodžiais tariant, šios giesmės tarsi užėmė išnykusių raudų nišą:

Sakau, matot, kokis išėjo laikas, kad jau tos raudos išnyko, bet gieda – sudeda eiles, giesmes ir gieda.

Kartais pavyksta net kurios nors šermenų giesmės atsiradimo istoriją išgirsti iš pačios autorės, šiuo atveju – šermenų giedotojos, šermenų giesmių vedėjos ir kartu įvairių tekstų kūrėjos Onos Vaškevičienės lūpų:

Paskui ca, Kamorūnų kaime, dar stovi ca namas, dabar šiciej ponai nupirko. Tai gyveno moteriškė, turėjo dukterį, ir toji mergaitė labai susirgo. Susirgo ir ilgas metus gulėjo. Ir ji an pabaigos numirė. Tai kaip ji numirė, irgi kvietė in tas laidotuves [giedoti – B. S.]. Ir galvoju: kas dabar ca padarius, reikia sugalvot daina, giesmė. Nu, ir sugalvoju:

Prisimenu aš tavąją vaikystę,
Jaunystę, kai džiaugsmu spindėjai,
Ir kaip likimo nublokšta, lyg lapas vėjo,
Kančioj beviltiškai gulėjai ir t. t.

Cik melodijos nežinojau, tai aš sukūrau ir melodijų.

Be abejo, kuriamos ir įvairios kasdienybė bei istorijos (pirmiausia pokario) įvykių apdainuojančios dainos. Ekspedicija tik patvirtino seniai žinomą faktą: dzūkai

ne tik aktyviai kovojo partizanų gretose, bet ir pokario kovų istoriją išrašė dainomis. Jos dar tebedainuojamos net vidutinių dainininkų, o talentingiausių – tebekuriamos naujos, atspindinčios aktualius šiandienos įvykius ir progas. Tai liudija ekspedicijos dalyviams dovanoti ar jų nusikopijuoti autorinės kūrybos rankraščiai.

Taigi, manytume, šiandien mums svarbu fiksuoti ne tiek vienai ar kitai apylinkei būdingą dainų repertuarą, kiek atpažinti dabarties dainų stilių kaitą, einančią su folklorinės kūrybos naująja banga, ir su ja siejamą savitą dainuojančiojo individualybę. Laiskas daug ką keičia, tikrai nestovi vietoje ir margaspalvis dzūkiškasis dainų pasaulis.

Bronė Stundžienė

Ieškai dainų ir dainininkų – pavartyk knygą!

Atvykus į Veisiejus, dainų ir ežerų kraštą, kirbėjo mintis: ar užsukusi pas žmones dar pajusių dzūkišką bendravimo gyvumą ir atvirumą, ar klausydamosi dabar skambančių dainų dar išgirsiu ankstesnių tyrinėtojų aprašytą dzūkų dainų melodingumą?

Žinodama, kad šiais laikais liaudies dainos bene dažniau skamba koncertų salėse nei medinėse pirkelėse, nebėgau nuo miesto šurmulio į atokiausią kaimą, bet užėjau į Veisiejų kultūros namus. Kalbėjau su ten dirbančiomis moterimis, klausinėjau, kada repetuoja kapelos muzikantai ir folkloro ansamblio dainininkai. Kultūros namų darbuotojos man papasakojo apie miestelio renginius ir nusivedė parodyti paežerėje įrengtos klasės po atviru dangumi, kur pavasarį vyksta pamokos, skaitoma poezija. Čia viena iš pašnekovių, Aldona Giedraitienė, sutiko padainuoti. Tokioje gražioje aplinkoje ir susukau pirmąją vaizdo juostelę. Vėliau teko filmuoti įvairiausiomis sąlygomis: užėjus į kalbinamų žmonių namus ar susėdus kieme, taip pat Veisiejų bažnyčioje, Seirijų bibliotekoje, Barčių laisvalaikio salėje, Ricielių muziejuje. Iš lankytų kaimų didžiausią išpūdį paliko ne nykstantis, bet atsinaujinantis Barčių kaimas – ten statomi nauji namai, veikia parduotuvė. Senesni gyventojai pasakojo, kad prieškaryje kaimo jaunimas vaidino komediją „Amerika pirtyje“ ir už surinktus pinigus vidury kaimo pastatė kryžių. Tačiau ir šių laikų jaunimas neapsnūdęs, ir dabar Barčiuose gyvuoja folkloro ansamblis ir dramos būrelis. Laisvalaikio salėje susirinkę „piemenukai“ parodė Sekminių programą, vyresnės merginos dainavo savo kūrybos dainas.

Bet labiausiai nustebau apsilankiusi Veisiejų regioninio parko direkcijoje ir pabendravusi su parko kultūrologe Lina Klimavičiūte. Iš jos gavau dovaną – Lazdijų krašto muziejaus parengtą *Lazdijų krašto tradicinės kultūros vertybių sąvadą*, kuriame dzūkų dainos ir dainininkai pateikiami kaip didžiausios šio krašto kultūros paveldo vertybės. To dar nebuvo! Ankstesnėse ekspedicijose gaudavau vertingos informacijos iš kultūros darbuotojų, bet kad galėčiau vykti pas dainininkę pasiskaičiusi apie ją knygoje, kad pažinčiau dainininkę, nes jau esu mačiusi išspausdintą jos nuotrauką... Tiek žinių turėjau pirmą kartą. Netrukus paaiškėjo, kad minėtasis

sąvadas – ne vienintelis. Kapčiamiesčio Emilijos Pliaterytės muziejus irgi yra išleidęs knygelę *Kapčiamiesčio dainininkai*. Ją taip pat varčiau džiaugdama, domėdamasi ir kartu apgailestaudama, kad visų paminėtų žmonių tikrai nespėsiu aplankyti. Suspėjau nufilmuoti tik kelias gražiabalses dainininkes ir pasiklausyti tų graudžių dainų, kuriomis dzūkai išsiskiria iš kitų regionų.

Teko laimė filmuoti bene daugiausia dainų prisiminusią Oną Smirnovienę iš Petroškų kaimo, nuolat susibėgančias taikūniškes seseris Alešę Lazauskienę ir Zosę Amšiejienę ir ligoms nepasiduodančią Pranę Nevulienę iš Šulnelių kaimo. Pagaliau, dvi dienas išsėdėjus prie raštuota lovatiese užtiestos pastarosios dainininkės lovos, apėmė tas susižavėjimo dzūkų dainomis jausmas, apie kurį buvau girdėjusi iš profesorės Jadvygos Čiurlionytės. Prisiminiau jos pasakytus žodžius, kad nors visų regionų dainos ją domindavusios savitais melodikos bruožais, tačiau kai dzūkų moterys imdavusios dainuoti švelnias, lyriškas, minoriškas dainas, ją apimdavęs didžiausias estetinis pasigėrėjimas.

Taigi ekspedicijai pasibaigus galiu sakyti, kad mano lūkesčiai išsipildė. XXI amžiaus pradžioje dar išgirdau tebeskambant Čiurlionių šeimos mėgtas dainas: „Sėdžiu už stalielio“, „Prapuoliau, močiute“, „Oi, žiba žiburėlis“... Pavyko įrašyti ir įdomių romansų variantų. Manau, kad vertingais įrašais galėjo pasidžiaugti ir pasakojamosios tautosakos rinkėjai, išgirdę pokario ir tremties prisiminimų, sapnų pasakojimų, gyvenimo istorijų, didaktinių pamąstymų ir humoristinių nutikimų.

Austė Nakiėnė

Šnekieji dzūkai. Ką ir kaip pasakoja Veisiejų krašto žmonės

Kadangi dzūkų tarmė ir šio krašto žmonių mentalitetas, jų dvasinis pasaulis, kaip ir jų būdo bruožai – nuoširdumas, linksmumas, svetingumas, savotiškas polėkis, su kuriuo ir darbą dirba, ir dainas traukia, ir pokštus krečia, man atrodė pažįstami dar nuo vaikystės, prabėgusios pas senelius gražioje ir vaizdingoje Liškiavoje, į ekspediciją Veisiejuose važiauvau ne tik džiugiai nusiteikusi, bet ir su savotišku virpuliu: ar dar atpažinsiu tą Dzūkijos kaimo žmogų, ar tikrai bus lengva bendrauti, kalbinti ir prakalbinti, ar labai ryškų pėdsaką dzūkų gyvenime paliko pastarųjų dešimtmečių socialiniai ir politiniai pokyčiai, dramos ir sukrėtimai?

Mane labiausiai domino pasakojamoji tautosaka, gyvenimo pasakojimai ir šiaip visokie pritikimai, nuotykių, būti ir nebūti dalykai, užtat kalbėtis ir klausytis teko išties daug. Apibendrindama galėčiau pasakyti, kad ko jau ko, o draugiškumo, savotiško prielankumo atsitiktiniam svečiui, pozityvaus požiūrio į jį, pasirengimo išileisti atėjūną ir į namus, o kitąsyk – net ir į širdį, dalytis gyvenimo patirtimi, prisiminimais, kartais – net ir labai intymiais dalykais, nepaisydami visokių baisių pranešimų apie piktų kėslų turinčius užklydėlius, Veisiejų krašto dzūkai tikrai nėra praradę.

Nebuvo nė sykio, kad neįsileistų arba net kad lieptų ateiti vėliau (nebent patys dėl to kito karto tardavomės, matydami, kad metas nepalankus). Palabinti žmonės visada pirmiausia kviesdavo prisėsti, atsipūsti; jei patys nemanydavo esą tinkami mums pašnekovai ar dėl kokių nors priežasčių negalėdavo bendrauti, tai susirūpinę stengdavosi patarti, kur ir pas ką dar galėtume užėiti, o pas ką – galbūt neverta, ir pan. Tikrai nebijo šio krašto žmonių visokių keliautojų, klausinėtojų ir visa ko rinkėjų; paskui net tarp savęs dalydamiesi įspūdžiais svarstydavom, kad gal esą jau pripratinti: juk šiame vaizdingame ežerų krašte ir turistų netrūksta, ir regioninis parkas įkurtas, ir čionykščiai kultūrininkai nesnaudžia, ekspedicijas rengia, visus senesnius ir įdomesnius žmones pažįsta, yra apėję, visokius duomenis, prisiminimus, tautosaką iš jų surašę. O Veisiejų regioninio parko darbuotoją Liną Klimavičiūtę, kuri mus nuoširdžiai ir draugiškai globojo per visą ekspediciją, be to, pati yra čionykštė ir kiekvieną kupstelį ar kelio vingį šiose paežerėse pažįsta, kalbintieji žmonės meiliai vadindavo Linute ir tarsi sušildavo, vos jos vardą paminėjus. Barčių kaime, po kurį daugiausia teko vaikščioti, tokia pat geroji dvasia, burianti ir telkianti kaimo žmones įvairiausiai kultūrinei veiklai, yra Aldona Giedraitienė, kuri ir pati garsėja kaip puiki dainininkė ir dainų mokovė.

Vis dėlto iš profesionalios folkloristės (nors tai – ir labai slidi bei sunkiai nuskoma kategorija šiandien, kai sutiktas žmogus į tave kreipiasi „vaikeli“ ir pirmiausia puola vardyti savas bėdas, o jo skurdas, vargas ir vienatvė kartais tiesiog akis bado) varpinės žvelgdama į savo pačios ir kolegijų Veisiejų krašte užrašytą pasakojamąją tautosaką, turiu pripažinti, kad tas dzūkiškas plepumas tarpais net savotiškai pakišdavo koją, tiesiogiai pakenkdamas užrašytos medžiagos kokybei. Veisiejų ekspedicijos metu bene pirmąsyk akivaizdžiai teko įsitikinti, kad būna tokių išsipasakojimų, kurių niekaip neišeina ne tik susieti į kokį nors rišlų tekstą, bet net ir išvis nepavyksta įrašyti, nes kone nepertraukiamo žmogaus kalbėjimo niekaip negali suvaldyti, pakreipti ar bent ištaikyti momentą įrašymo aparatūrai įjungti. Taip ir išėjau iš vienu itin svetingų namų sočiai privaišinta, išklausiusi visą pačios kalbėtojos ir jos artimųjų gyvenimo istoriją, sužinojusi giminių, vaikų, anūkų vardus, gyvenamąją vietą, darbą, pareigas, algos dydį, ligas, Veisiejų ir Lazdijų daktarų privalumus ir trūkumus, kaimynės pomėgius ir t. t., bet taip ir neprisitaikiusi ką nors iš to viso mane geranoriškai užgriuvusio srauto užfiksuoti. Kitąsyk bendraujant visai taip pat koją pakišo pateikėjos pomėgis moralizuoti ir peikti dabartinį gyvenimą ir papročius. Ko bepaklaustum, atsakymo struktūra vis būdavo tokia pati: keliais sakiniais atsakiusi į klausimą („kaip būdavo anksčiau“), ji atsikvėpdavo, ištardavo savotišką „sakralinę“ frazę („o dabar tai...“) ir leisdavosi nerinkdama žodžių į šuns dienas dėti šiuolaikinių žmonių, jaunimo, net ir artimiausių kaimynų moralę ir netikusį gyvenimo būdą. Šis atvejis, aišku, buvo kraštutinis, bet reikia pripažinti, kad pasamprotauti, palyginti dabartį su praeitimi, sugretinti savo ir savo tėvų, senelių, o paskui – ir savo vaikų gyvenimus šnekieji dzūkai ypač mėgsta. Savotiška nugyvento gyvenimo refleksija, pamąstymai apie jo vertę, apie gėrį ir blogį, atpildą, santykius su aplinkiniais, su Dievu, apie tai, kas laukia po mirties, tolydžio vis prasikiša, regis, net labai buitiskame daugelio pateikėjų

kalbėjime. Antai, paklausus apie nužiūrėjimus ir blogas akis, viena moteris atsakė tokių dalykų nežinanti, tik iš vyresniųjų esą girdėjusi, ir patylėjusi pridūrė:

Mūs tėvelis tai tokių dalykų jau jausdavo, o jau mes tai... kitoki buvom. Nu, o mūs vaikai vėl kitoki. Laikas savo daro.

Ona ir Antanas Česnavičiai – Barčių kaimo šviesuoliai
Jūratės Šlekonytės nuotrauka

Užtat su tradicine pasakojamąja tautosaka, mūsų folkloristų, tvarkingai suklasifikuota ir suskirstyta žanrais, kabinetuose sukaišiota į katalogų stalčiukus, Veisiejų krašte, turiu pripažinti, prastoki reikalai. Tradicinių sakmių siužetų (o ką jau kalbėti apie pasakas), kiek teko susidurti, čionykščiai pateikėjai atsimena dar mažiau nei prieš metus kitus kalbintieji Žemaitijos gyventojai, nors savotiškas „transcendentinis“ jautrumas ar pagavumas, būtini mitinei sakmių tradicijai gyvuoti, tikrai nėra išnykę, bet dažniau tokia patirtis manifestuojama per sapnų pasakojimus (jų čia išties pasitaikė užrašyti išpūdingų, net sukrečiančių, kai viename išgyvenime susipina sapnas, tikrovė, jausmai ir lūkesčiai) arba vardijant visokius sutapimus (pavyzdžiui, savotiškai „buriant“ iš artimųjų mirties datų), prasišnekėjimus, nuojautas ir t. t. O jei jau kalba pasisuka apie vaidenimąsi, žmonės linkę pasakoti memoratus, pagrįstus savais išgyvenimais (taikliu vienos kolegės apibūdinimu, viskas, kas patiems nėra nutikę, „neprauda“; bet ir apie savą antgamtinę patirtį dažnai dar drovisi kalbėti, nes „ką žmonės pamanyt?“). Pasakoja apie žiburėlius, vaikystėje matytus prie akmenų krūvos pakeliui į ežerą, kur buvusi palaidota skenduolė („Ir dabar dar neitau per tų krūsnį, per tų miškų... Dabar kap ir einam kur in Snaignyų, in vaikus <...>, tai neinu tuoj keliu per miškų, bet einu pro Stankevičių, aplinkui...“); apie nelaimingas vietas – netoli namų, kur žuvęs jau ne vienas žmogus ir kur galiausiai paties pasakotojo seserį sribai nušovę, o dabar esąs

kryžius pastatytas ir pašventintas, ir pan. O jei tradicinis sakmės siužetas ir prisimenamas, tai greičiausiai jis arba prisiejamas prie tam tikros vietos – savotiškai „įžeminamas“ ir virsta padavimu apie baidymus ar vaidenimąsi konkrečioje vietovėje, arba paverčiamas linksmu nutikimu, anekdotu, savotiška antisakme: pavyzdžiui, istorija apie tai, kaip tinginys norėjęs aitvarą pirkti, o kalvis jam vežiman ant šiaudų pripylęs degančių anglių, liepęs važiuoti ir neatsigręžti, kol visas vežimas užsiliepsnojės. Antisakmių (savotiškų sakmių parodijų) tikrai palyginti nemažai pavyko užrašyti; o štai padavimų apie ežerus, jų vardus, kilmę, atsiradimą, kad ir kaip būtų keista, tokia ežeringame karšte beveik neprisimenama: pavyko užfiksuoti vos vieną kitą istoriją apie vaidenimąsi, pavyzdžiui, per mišias maudantis ir pan., bet net ir tie pasakojimai tuoj pat išverčiami savo priešybėmis – antisakmėmis.

Užtat atvirumu klojant gyvenimo pasakojimus su dzūkais, spėčiau, vargu ar kas galėtų lygintis. Čionykščiai žmonės ne tik atlapaširdiškai išvardija visus vargus ir nepriteklius, patirtus vaikystėje, karo, pokario ir vartymo į kolūkius baisumus (tremtiniai su ašara balse, o kartais net ir pašmaikštaudami pasakoja apie tremtį ir Sibiro kančias), bet daugelis atskleidžia ir savo svajones, nuoskaudas, patirtas skriaudas, o kiek ilgiau įsikalbėjus, dalijasi net intymiausia patirtimi, viską įsupdami į minėtąjį pafilosofavimą, pasamprotavimą, pasvarstymų ir pamoralizavimų šydą. Gyvenimo pasakojimų ir prisiminimų iš ekspedicijos parsivežime tikrai nemažai – nevienodų kaip ir pats žmonių gyvenimas. Esama juose ir neįtikėtino skurdo, vargo vaizdų, ir nepaprasto atkaklumo, energijos ir gyvybingumo, išryškėjančio per visas kančias brandant ir į gyvenimą, nesvarbu, koks jis bebūtų, kabinantis (pavyzdžiui, vienos moteriškos pasakojimas, kaip su vyru namo statybas pradėję teturėdami tris rublius); kiti pasakoja apie tremtį, strybų ir miškinių siautėjimus (kai dieną vieniems kiaušinieneį tekdavę kepti, o naktį – kitiems, nors namiškiams jau nebebūdavę ko ant stalo padėti), dar kiti prisimena, ką teko patirti išėjus šeštajame dešimtmetyje į sovietų kariuomenę, net rusiškai dar nemokant, arba kaip sunku būdavę už menką atlygį dirbti fermose ir pan. Užrašytų gyvenimo pasakojimų struktūra irgi nevienoda: kai kurie – interviu formos, sudaryti iš klausimų ir atsakymų, kiti – beveik nenutrūkstamas monologas, kai įsikalbėjęs pasakotojas jau ir nebeklausinėjamas dėsto savo patirtį. Vis dėlto turbūt daugiausia – savotiškų mozaikų, kai gyvenimo pasakojimas bendromis užrašinėtojo ir pasakotojo pastangomis sudėstomas iš atskirų gabalėlių, prisiminimų fragmentų arba savotiškų trumpučių, pusiau savarankiškų istorijėlių.

Panašiai dabar, prisimenant ekspediciją Veisiejų krašte, tarsi savotiški paskiri švytintys spalvoti fragmentai į vientisą paveikslą dėliojami joje patirti įspūdžiai, sutikti kalbinti ar tik palabinti žmonės, dienos, praleistos klaidžiojant ežerų pakrantėmis ar ryjant vieškelių dulkes, grožintis išpuoselėtais darželiais, fotografuojant senus ir naujus kryžius, paminklus, sodybas ar savotiškas iš šakotų miško medžių sukonstruotas pavėsines, mūsų juokais pramintas Dzūkijos „šakotąja architektūra“. Žmonių gerumas, nuoširdumas, atviras, patiklus draugiškumas tikrai vilioja čionai dar sugrįžti...

Lina Būgienė

Netikėti susitikimai

Vykdami į ekspedicijas jau nebesitikime išgirsti neužrašytų senosios tradicinės tautosakos kūrinų, sutikti nežinomų pasakų ar dainų karalių ir karalienių, užfiksuoti negirdėtų archajinių tikėjimų. Iš dalies dėl pateikėjų repertuaro skurdėjimo, iš dalies dėl to, kad pasikeitė mūsų pačių požiūriai, prioritetai, lauko tyrimų metu užrašome vis daugiau naujų dalykų – gyvenimo istorijų, pasakojimų, iš knygų ar radijo išmoktų dainų. Tačiau šiaip jau šiuolaikinis darbo metodas vis dar tas pat – įrašinėji viską, ką gauni iš pašnekovo, klausai jo tų dalykų, kurių tikiesi, kaip profesionalas žinodamas regiono ypatumus, ir leidi pokalbiui vykti pusiau spontaniškai, vildamasis, kad taip atsiskleis tai, kas būdingiausia konkretaus žmogaus ar vietovės repertuarui. Kvoti, kol pašnekovas pavargsta, ar pritrūksti klausimų. Įrašęs kelis diskus žinai, kad jie neabejotinai patvirtins tegu ir sparčiai nykstančią, mutuojančią, bet vis dar gyvą tradiciją.

Čia pat, sakytum, įprasto darbo metu, patiri daug mažų netikėtumų: nustebina nekasdieniškas pasakotojo balso tembras, sklandžiai, kone literatūriškai dėstomi gyvenimo faktai, nutylėjimai, staigus temos posūkis. Surandi tai, ko visai nesitikėjai. Kad ir šiomet, vaikstant po Veisiejų seniūnijos Barčių kaimą, reikėjo paskubomis pergalvoti įprastą klausimyną, nes pasirodė, kad jo gyventojų ne tiek dainininkų ar pasakotojų, kiek artistų esama. Supranti, jog neprošal būtų turėti po ranka tarpukaryje ir po karo išleistus dramos veikalėlius, būti juos perskaičius, kad pokalbiai su vietiniais savamoksliais aktoriais plėtotųsi turiningai. Deja, esi užkluptas netikėtai. Ne mažiau suglumęs lieki užkalbinęs pakele einantį kaimo šviesuolį. Tu jam klausimą, jis tau – išsyk visą gyvenimą. Ir taip gražiai mintyse sudėta, kad nebespėji nei klausimų galvoti, nei pasiteirauti, kur čia patogiau būtų įrašą daryti. Taip nustebusios kartu su kolege Auste Nakiene klausėmės barčiškio Albino Liaukonio monologo. Pašmaikštavimai pynėsi pramaišiui su gyvenimo įžvalgomis ir buvo akivaizdu, kad asmeninė patirtis ir literatūrinė erudicija jo sąmonėje gražiai suaugę į vientisą pasaulėvaizdį. Taip gražiai, kad nesistebi ir neabejoji žmogui išsitarus, jog jis nuo 1952 metų kasdien pildąs dienoraštį, kuriame fiksuojąs visus svarbesnius patirtus įvykius ir net oro permainas. Nenorom esi priverstas pripažinti, kad važiuoji iš didmiesčio į kaimą rinkti tautosakos, o randi mažai pažįstamą gyvenimą, ir tas gyvenimas masina labiau nei pavieniai tradicinės tautosakos trupiniai, kurie nebeatspindi nei žmonių jausenos, nei aktualijų. Tad ką ir kaip rinkti, ir dėl ko? Juk jei renkame medžiagą, kuri nebeaktuali kaimo bendruomenei, turime labai aiškiai žinoti, dėl ko tai darome, o jei keičiasi renkamos medžiagos pobūdis, tai turi keistis tiek darbo tikslai, tiek metodai.

Kaip tik lauko tyrimai teikia galimybę naujoms problemoms ir veiklos nišoms atpažinti. Jau vien dėl ypatingos tautosakos rinkėjo ir pateikėjo susitikimo, bendravimo situacijos. Tai pokalbis dviejų tiesiogiai vienas kitu nesuinteresuotų žmonių. Manipuliuoti, strateguoti situacijas, stengtis pasirodyti geresniam, nei esi – nėra prasmės, nes susitikimai dažnai vienkartiniai. Pateikėjas gal pirmą kartą gyvenime pasakoja

neturėdamas noro auklėti, pasiteisinti, įtvirtinti požiūrį ar įsiteikti. Gali būti, kad jo pirmą kartą paprašoma ištarti tai, ką jis pats nuo savęs ilgai slėpė. Tokie pokalbiai abiem pašnekovams tampa gilesnės savianalizės akstinu. Belieka rasti ryžto tokias patirtis paversti tyrimo objektu...

Jurga Sadauskienė

„Taip sau pasišnekėkim...“, arba Pora pusiau užrašymo situacijų

Šiomet aš kažkodėl geriau negu ankstesnėse ekspedicijose įsiminiau žmones, su kuriais taip ir neatsidūrėme vadinamosiose tipiškose atlikimo ir užrašymo situacijose, kai tvarkingai įsitaisoma tylesniame trobos kamputyje, į kitą kambarį išnešami garsiai tiksintys laikrodžiai, įjungiamas aparatūra, išsidedami užrašai, priešais pasodinamas pateikėjas ir pradedamas iki skausmo pažįstamas ekspedicinis darbas... Šįkart turiu galvoje tuos susitikimus, kai žmogus nesutinka sėsti prieš mikrofoną (o jeigu ir neprieštarauja įrašinėjamas, tai vis dėlto nenori būti „stumdomas“ į svečiui patogesnius kampus) ar stabtelėti prieš fotoaparato objektyvą, neskuba sakyti nei savo vardo, nei amžiaus. Žinoma, Dzūkijoje tokių „pusiau“ susitikimų kur kas mažiau negu, tarkim, Žemaitijoje.

„Nieko nerašyk, taip sau pasišnekėkim“, – kelis kartus girdėjau iš gilyn neįsileidžiančių, bet ir lauk nevarančių pašnekovų. Ta „taip sau pasišnekėkim“ situacija labai įdomi ir netikėta, šiek tiek ekstremali: maksimaliai įtempį dėmesį, klausaisi, ko nors vis perklausai. O paskui kur parugėję ar paežerėję ant nugriuvusio medžio prisėdi ir skubi susirašyti ką tik išgirstas patirtis, tegu ir be žinių apie pateikėjus... Ir čia pat šiek tiek savimi stebiesi: iš kur ta nuojauta, kad ir šito gali kam nors kada nors prireikti?..

Prie mūrinuko su pelargonijomis

Su aštuntą dešimtį įpusėjusia moterim iš Kalvelių kaimo gerą valandą prasėdėjome prie jos mūrinuko, tiksliau, pusės namo, apstatyto vazonėliais su pelargonijomis. Išklausiusi, kas aš tokia ir ko norėčiau, kategoriškai atsisakė būti įrašoma, bet maloniai kvietė atremti į sieną dviratį ir sėstis ant suoliuko po langu. Pasakojo daug, daugiausia – apie gyvenimą tremtyje, Krasnojarsko krašte. Išvežė ją, vienuolikmetę, kartu su mama, kuri buvo nuteista dešimčiai metų lagerio už tai, kad sodyboje slapstėsi partizanai. Mama davusi vyrams švarios patalynės (pasak mano pašnekovės, negi svetimam žmogui duosi kokių skudurų...). Ant paklodės kraštelio pagal „senoviškas tradicijas“ buvo gražiai išsiuvinėti mamos inicialai. Pagal juos ir susekė paklodės savinininkę. Moteris prasiarė, kad iki šiol jaučiasi taip ir nesugrįžusi namo, nors Sibire praleisti metai jau seniai praeityje. Gal dėl to, kad po tremties gimtinėn taip ir nebe pateko. Paklausta apie sapnus nusijuokė ir pasakė, kad jai pačiai keista, jog Sibire dar vaikas būdama vis kažkaip *bendrai* Lietuvą sapnavusi, o pastaraisiais metais nuolatos sapnuose po gimtinę, po tėvų ūkį vaikštanti.

„Dainavom, kaip nedainuosi“, – atsiliepė į klausimą, ar Sibire dainuodavo. Ir ilgai ilgai pasakojo, kaip gera būdavę dainuoti kartu su draugais, su giminėm, tačiau nepaminėjo nė vienos konkrečios dainos, nepažinojo nė vieno motyvo...

Benigna ir Aldona

Angelės Baškienės namelis Gudelių kaime stovi taip arti Lazdijų plento, jog kartais atrodo, kad vilkikai pralėkdami užkabins jį ir nusitemps į Lenkiją. Arba sugriauš, palikdami tik geltonai dažytą lentų krūvelę. Pasikalbėjusios (kiek leido močiutės sveikata ir mano gebėjimas suvokti jos nerišlią artikuliaciją ir trūkinėjančias mintis) apie šventus *abrozus*, kabančius visuose namo kambariuose, apžiūrėjusios ant televizoriaus pastatytos gipsinės Dievo Motinos basas *kojukes*, išėjome į kiemą. Pro Angelės namą, ką tik iš *paputnos* išlipusi, lėtai ėjo kita močiutė. Judėjo labai sunkiai. Ant lazdos galo užvyniotas maišelis su pirkiniais, kitoje rankoje – pilna rankinė. Benigna – vardą sužinojau tik atsisveikindama. Atsikėlusį į Gudelius iš Buteliūnų kaimo. Susėdom palei kiaurai vėjų pučiamą Angelės malkinę, nes Benigna, net ir už rankos Angelės tempiama, nesutiko eiti vidun. Traukiu aparatą, džiaugiuosi, kad iš ryto įsimečiau porą pakrautų elementų – gal pavyks kokią valandą išsiversti be laidų ir *rozečių*; puikiai suprantu, kad įrašas pasmerktas prisigerti vos už keliasdešimt metrų pralekiančių vilkikų ir kaip reta tą dieną stipraus vėjo garsų.

Benigna per kokią dešimtį minučių papasakojo visą savo gyvenimą (beje, daugumos aplankytojų veisiejįškų dzūkų gebėjimą absoliučiai nuoširdžiai išsipasakoti minėjo ne vienas ekspedicijos bendrakeleivis). Kažkaip simboliškai leitmotyviškai jos monologe nuolat skambėjo tie Buteliūnai... Vieta, kur ji gimė, augo, atrodo, be perstojo dainavo, kur *smertelnai* nusigėrė daug jos giminės vyrų, kaimynų, kur, pasak Benignos, vykdavę *cikri baliai*... Gudeliuose gyvenanti atokioj trobelėj su anūkėliu. Jo tėvas, Benignos sūnus, prieš keletą metų sudegė per gaisrą, o motina, anytai primetusį sūnų, nuo ryto iki vakaro lakstanti po kaimą, gerianti visose trobose, kur tik kas nors ko nors įpila. Užklausta apie sapnus, pratrūko pasakoti, kaip gaisre žuvęs sūnus jai nuolat sapnuodavęsis ir prašydavęs batų, mat laidodami artimieji jam karstan neįdėję avalynės – kojos buvo beveik visai sudegusios...

Mums besišnekant (Angelė net ir prie malkinės buvo rūpestinga šeimininke ir vis ženklais bei ligos tepaliktais pušžodžiais ragino slėptis nuo skersvėjų už malkų) atbėgo juodas šuniukas, o Benigna, trumpam nutraukusi biografinį monologą, pasakė, kad tuojau čia pasirodys jos anūkėlis. Ir tikrai – palei Angelės daržą pamačiau ateinantį vaikinuką. Jis tylėdamas linktelėjo galvą, paėmė iš močiutės rankų krepšį su produktais ir nuėjo atgal tuo pačiu keliuku. Benigna apsiašarojusi pasakojo, kad šitas vaikelis – vienintelė jos paguoda. Anūkas patarnaujantis kunigui per mišias Šlavantų bažnyčioje, ten pat giedantis. Paminėjusi Šlavantus, Benigna staiga nušvinta: „Vaikeli, aš gi danguj buvau!“ Tas dangus – tai disidentų kunigo Juozo Zdebskio laidotuvės. Negalėjusi net poteriauti iš nuostabos, tik žiūrėjusi į didelį būrį susirinkusių kunigų... Paminėjusi, kad kunigas Zdebskis su valdžia *cikrai nesutarė*, iškart prisiminė net kelių partizanų dainų nuotrupas. Net ir šalto vėjo blaškomas Benignos balsas skambėjo skardžiai.

Aldona. Puošni palaidinukė su *kvarbatkėliais*, vyriški šortai ir pora numerių per dideli viso kaimo purvynėlius išbraidę kedai. Dėmesį patraukia nuolat tarp pirštų sukiojama cigaretė. Taip jau sutapo, kad ji prieš mus išdygo kaip tik tada, kai Benigna visais įmanomais dzūkiškais ir slaviškais keiksmazodžiais bei praeiksmiais vanojo marčią, į kapus nuvariusią jos sūnų, ne kartą sumušusią ją pačią (drebančia ranka rodė randą ant kitos rankos). Toliau Benignos monologas virto šaižiu anytos ir marčios dialogu, į kurį vos girdimai teisikišdavo Angelės trūkčiojantis: „Dzievuliau, cik nesmuškit...“ Pasirodo, Aldona sekė mane nuo pat atvažiavimo į kaimą, kai kaktomuša susidūrėm prie parduotuvės (tradiciskai užėjau pakalbinti pardavėjos

apie kaimo žmones, ir tradiciškai paaiškėjo, kad ji nevietinė). Apšaukusi mane žurnaliste, vėl puolė anytą – ji nė neįsivaizduojanti, ką aš dabar padarysiu su visais tais įrašais! Mat Aldona labai gerai žinanti, ką gali padaryti žurnalistai, nes ji ne iš kokių sumautų Buteliūnų, o iš paties Kauno į Gudelius atvažiavusi... Pasakiusi viską, ką tuo momentu sugalvojo, Aldona netikėtai tarsi man, tarsi pati sau tarstelėjo, kad ji ne prasčiau už anytą galinti padainuoti. Ir jeigu aš norinti, galinti ją įrašinėti – jai esą *vienodai*. Tai, kas vyko toliau, buvo įmanoma tik stebėti, be vilčių suprasti... Pabučiavusi anytą į tą patį, po jos smūgio likusį, kairės rankos randą, pasakiusi, kad labai myli ir ją, ir sūnelį, ir amžinatilsį vyrą, Aldona skardžiu, kaip ji pati sakė, *estradiniu* balsu užvedė „Mažam kambarėly ugnelę kuriu“. Po eilutės kitos juodvi jau dainavo kartu... O paskui, palikusios mudvi su Angele prisiplojusias prie malkinės sienos, susikibo už parankių ir dainuodamos „Ko liūdnei linguoji, liekna šermukšnėle“ nužingsniavo padarže.

Žemėlapių ir „aparatu“ labirintuose

Kad ir kiek iš anksto besirankiotume informacijos apie ekspedicijos vietą, tikrasis pažinimas prasideda suvokus, kuriomis kryptimis pirmos darbo dienos rytą išsivaikščioms. Man šitas pasirengimo darbui etapas, kai susiklojame ant stalo visus mums prieinamus žemėlapius ir „dalijamės“ dar mažai ką savo pavadinimais ar bendrais sodybų bei gyventojų skaičiais (tokius duomenis paprastai gauname seniūnijose) tesakančias apylinkių vietas, visuomet labai įdomus. Ypač kai esi linkęs tikėti, jog atsitiktinumą nebūna, kad tu atsiduri ten, kur ir turėjai atsidurti.

Ekspedicijos dalyvės rengiasi darbui
Austės Nakienės nuotrauka

Barčiai, Kalveliai, Smarliūnai, Čivonys, Varnėnai, Snaigynas, Šlavantai, Petroškos, Dainaviškiai, Vytautai, Rūda – kiekvienas iš šių Veisiejų krašto kaimų bus „prisi-
jaukintas“ kurio nors, kaip Jurgis Dovydaitis pasakytų, pakeleivio. Ir jau pirmos
ekspedicinio darbo dienos vakarą kiekvienas kalbėsime apie „savo“ kaimus ir „savo“
pateikėjus.

Tik tas, kam yra tekę išgyventi į paniką panašėjantį nerimą dėl pačiu netinkamiausiu metu užsikirtusio diktofono ar tarsi „savaimė“, atrodo, jokio mygtukėlio specialiai nespaudus (dėl to taip ir knieti paieškoti kokių antgamtinių priežasčių), išsitrynusių garso įrašų, kam yra tekę liūdnu veidu dar kartą belstis į pateikėjo namus ir prašyti iš naujo padainuoti ar papasakoti pragaišintus kūrinus, supras mus, ekspedicijos išva-
karėse susispietusių aplink vos ne kasmet naujėjančią ir visus pernykščius ar užper-
nykščius techninius įgūdžius vėjais paleidžiančią aparatūrą. Ne išimtis ir šiųmetis de-
šimtadienis Veisiejų krašte. Dirbame išsijuosę: įrašinėjame vieni kitus, triukšmingai
diskutuojame, kodėl „gabalai“ visai neįsirašo ar įsirašo prastai. Kartais taip nutinka,
kad tikrąsias savų aparatų technines galimybes aptinkame ne studijuodami instrukci-
jas, o tiesiog atidžiau apžiūrinėdami ratukus ir mygtukus. Kai kada tokie „atradimai“
įvyksta kaip niekada laiku. Antai netikėtai atrasta ir išbandyta fotoaparato filmavimo
funkcija leido šiomet užfiksuoti filmavimo bandymų metu pro duris įžengusios ko-
legės Bronės Stundžienės reto ekspresyvumo monologą, kaip ji tvarkysianti nuo kla-
sikinio folkloro per mylią nutolusius dabartinius savo įrašus, kaip absoliučiai nieko
netrinsianti, nes, tiesą sakant, su naujausia aparatūra dar ir ištrinti ilgai reikia mokytis,
kaip savo būsimą tautosakos rinkinį formuosianti dienoraščio rašymo principais. Vė-
liau ne kartą peržiūrėdami šį nuotaikingą siužetą juokavome, kad štai taip ir randasi
naujausios lauko tyrimų ir sukauptos folklorinės medžiagos tvarkymo metodikos...

Vita Ivanauskaitė